

- ² Сорока Ю. Переселення українців з етнічних земель і польського населення з УРСР (1944–1946) / Юрій Сорока // Етнічна історія народів Європи : збірник наукових праць. Вип V. – К. : Унісерв, 2001. – С. 95–99.
- ³ Якименко М. Депортація лемків із Польщі на Полтавщину у 1944–1945 роках та її соціально-економічні наслідки / М. Якименко // Межею чужини розірване життя: депортація лемків із Польщі в Україну 1944–1947 рр. / за ред. проф. М. А. Якименка. – Полтава : Сімон, 2007. – С. 3–12.
- ⁴ Державний архів Івано-Франківської області (Держархів Івано-Франківської обл.), ф. 295, оп. 5, спр. 294 “б”, арк. 69
- ⁵ Держархів Івано-Франківської обл., ф. Р. 295, оп. 5, спр. 256 “а”, арк. 167.
- ⁶ Там само, ф. 295, оп. 5, спр. 294 “б”, арк. 13, 48, 96, 99, 194.
- ⁷ Там само, ф. Р. 295, оп. 5, спр. 256 “а”, арк. 206.
- ⁸ Там само, ф. 295, оп. 5, спр. 294 “б”, арк. 69.
- ⁹ Там само, ф. 249, оп. 1, спр. 10, арк. 41.
- ¹⁰ Там само, ф. 295, оп. 5, спр. 294 “б”, арк. 2.
- ¹¹ Там само, ф. 249, оп. 1, спр. 29, арк. 279.
- ¹² Там само, ф. 295, оп. 5, спр. 294 “б”, арк. 6.
- ¹³ Там само, ф. 249, оп. 1, спр. 25, арк. 89 зв., 90, 109.
- ¹⁴ Там само, спр. 21, арк. 15
- ¹⁵ Там само, спр. 34, арк. 252
- ¹⁶ Там само, ф. 295, оп. 5, спр. 294 “б”, арк. 139.
- ¹⁷ Там само, ф. Р. 295, оп. 5, спр. 256 “а”, арк. 216.
- ¹⁸ Там само, ф. 249, оп. 1, спр. 29, арк. 34.
- ¹⁹ Там само, ф. 295, оп. 5, спр. 294 “б”.
- ²⁰ Там само, ф. Р. 295, оп. 5, спр. 256 “а”, арк. 48.
- ²¹ Ядловський А. Під дулами автоматів : Спогади Миколи і Анастасії Станко / Анатолій Ядловський // Лемківщина. – 2013. – № 1. – С. 7.

В статтє на основе архивных материалов сделано попытку проанализировать особенности расселения и послевоенные будни украинских переселенцев из территории Закерзония в Ивано-Франковской области. Автор подытоживает, что география расселения переселенцев была широкой и включала все районы, за исключением горных, где поселения переселенцев не имели массового характера. Поселение переселенцев в Ивано-Франковской области происходило в основном небольшими группами.

Ключевые слова: Закерзоние, украинские переселенцы, Ивано-Франковская область.

There is attempt to analyze features of the settlement and postwar weekdays of Ukrainian immigrants from Zakerzonnyia in Ivano-Frankivsk region in the article. Author claims that the geography of the settlement was very wide and included mostly all the regions except mountain one where arrangement of immigrants was not so widespread. Arrangement of the immigrants in Ivano-Frankivsk region took place mostly by small groups that included from several to several decades of families. Materials from letter of complaint give a good opportunity to understand difficult conditions of deported people after their arrival to Carpathian.

Keywords: Zakerzonnyia, Ukrainian immigrants, Ivano-Frankivsk region.

УДК [329.8-051: 821.161.2.09](477) “196/198”

Юлія ШЕЛЕП

КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗІВ ПАРТІЙНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ 1960–1980-х РОКІВ

У статті розглянуто уявлення про образ партійного працівника на прикладі художніх творів української радянської літератури, проаналізовано особливості конструктивних моделей уявлень про партійних працівників у контексті їх “ізоляваності” від суспільства, показана площина тих стереотипів образу партійного чиновника, що сформувалася ще в радянський період і трансформувалась в уявлення поточасних громадян України. Проаналізовано особливості ділового та морально-етичного образу представника партійної еліти. Поєднання професійних та управлінських функцій з історією повсякденності дозволило реконструювати цілісний образ партійного функціонера.

Ключові слова: партійний працівник, символ, образ, колективна пам’ять, стереотипи, цінності.

Окремим аспектом вивчення соціально-професійної групи партійних працівників є формування та функціонування її образу у громадській думці. Специфікою вивчення даної теми є те, що тогочасні джерела були сформовані в умовах цензурних обмежень, тому потребують зіставлень з альтернативними формами збереження інформації. Партійні працівники були достатньо закритою групою, яка функціонувала за внутрішніми, нерідко відомими тільки зсередини, правилами і намагалася не виставляти своє життя напоказ. Тому проблема формування моделі образу партійного керівника досі містить у собі більше відкритих запитань, ніж відповідей. Метою даної статті є показати особливості конструювання образів партійних працівників у повоєнній українській радянській літературі, встановити специфіку художніх творів як історичного джерела та визначити можливості його використання для історичних досліджень.

Проблема конструювання образів партійної номенклатури у громадській думці належить у сучасній українській історіографії до малодосліджених, лише деякі її сюжети знайшли пряме чи опосередковане висвітлення. Історик із Запоріжжя Тетяна Молдавська на прикладі шести романів Павла Загребельного проаналізувала відображення в літературній творчості ключових подій історії українського суспільства другої половини ХХ ст. і поставила питання про співвідношення між баченням цих подій українським радянським письменником і тими фактами, які відомі сучасним історикам. За висновком авторки, деконструкція літературного тексту вимагає врахування суб'єктивізму автора, а також виокремлення моментів спотворення дійсності через певні обставини¹. Масштабна картина руйнації, розкрадання держави, моральної деградації людини та суспільства в перехідний період руйнації Радянського Союзу змальована в роботі дніпропетровської дослідниці К. Корнілової з акцентами на типових образах-символах у романі Павла Загребельного “Брухт”². Окремі аспекти даної проблеми в контексті ширших досліджень про формування образів партійних працівників були порушені авторкою цієї статті в попередніх дослідженнях³.

Конструювання образу партійного функціонера у громадській думці відбувалося навколо тих подій та явищ, що безпосередньо стосувалися номенклатури, та впливало з життєвих реалій і сприймання громадсько-політичних процесів тогочасним суспільством. Ключову роль у створенні “офіційного” образу партійного працівника відігравала преса, на шпальтах якої викристалізувалася своєрідна ідеальна модель партійного функціонера як слуги держави та суспільства. Намагаючись сформувати колективні уявлення, ЗМІ часто використовували сюжети з радянської історії, художні та ідеалізовані образи, а також міфи, ідеологічні та прагматичні штампи. Таким чином штучно утворювався ізольований образ компартійного функціонера, що включав такі якості: компетентність, демократизм, чесність, принципова “правильність”.

Однак можна виокремити кілька моделей цього конструювання, що йдуть врозрід з тогочасними офіційними документами та сюжетами й рисами, на яких наголошувала преса. Такі моделі знаходимо у творах тогочасних опозиціонерів (дисидентів), у спогадах звичайних громадян – мешканців тогочасної УРСР, які записані та опрацьовані згідно з методикою усноісторичних досліджень, а також у художній літературі. Ці підходи об'єднують альтернативний погляд на партійну номенклатуру, однак кожен із них має власну специфіку.

Отримані на підставі усноісторичних досліджень матеріали показують, що образ партійного працівника конструювався суб'єктивно і щоразу відображав обидві задіяні сторони. Вони дозволяють історикам створити уявлення не лише про самі події, а й про те, як людина сприймала їх, простежити, в якій послідовності запам'ятовувала, а відтак краще зрозуміти думки, оцінки та мотивації учасників історичного процесу й пояснити наслідки для формування певної проєкції уявлень серед наступних поколінь⁴. На підставі матеріалів інтерв'ю можемо твердити, що у громадській думці образ партійних керівників конструювався на підставі того, що можна було дізнатися з газет, журналів, анекдотів (до речі, саме анекдоти стали фактично можливістю виразити громадську думку публічно, а також відтворити події повсякденності, використовуючи фольклор та інформацію безпосередніх учасників подій або спостерігачів) чи розповідей інших громадян.

Оскільки партійні чини всіляко уникали публічності і вміли приховувати своє життя від решти суспільства, головну роль в оціночних судженнях респондентів відіграв особистий досвід спілкування з ними чи вирішення якихось питань. Певну напругу можна простежити в оцінці пільг і привілеїв партійної номенклатури, яких була позбавлена решта суспільства. Респонденти згадували про чорні “Волги”, спецзамовлення залізничних та авіаквитків поза величезними чергами, окремі зали очікування в аеропортах, вагони першого класу та літаки⁵. На базі особистого досвіду деякі респонденти описували або надто “ідеальний”, або, навпаки, надто критичний образ партійного працівника. Відчуваючи різницю в “статусі”, респонденти твердили, що вони потребували “уваги” представників влади. Партійні працівники користувалися авторитетом, проте лише в тих випадках, коли були компетентними у своїй справі, діловими, освіченими, цілеспрямованими, грамотними, ерудованими, намагалися працювати для населення й допомагати йому⁶. Загалом висловлювання опитаних не мають конфронтаційного характеру і відзначаються прагненням зрозуміти людські мотиви і якості партійних функціонерів.

Інша модель образу компартійного працівника змальована у творах українських дисидентів і правозахисників⁷. Зауважимо, що дисиденти не просто не сприймали радянську владу, насамперед вони критикували саме суспільство, яке у “бажанні не виділятися” набуло “сірої безликості”, що призвело до нівеляції особистості, люди перестали самостійно розрізняти добро і зло, а період сталінських репресій перетворив їх у рабів⁸. Автор “Відкритого листа до членів ЦК КПРС і ЦК КП України” (1972) В. Лісовий відверто писав про всі проблеми партії: підбір кадрів не за здібностями, бюрократизм як культ бездушного ставлення до людини, фразерство – коли за високими словами приховувалися низькі інстинкти, а ідеологічна робота породжувала цинізм і жорстокість: “Настільки звикли гратись у секретності, що роблять це там, де так гра є вже просто смішною”⁹. Автор звинувачував партійні органи в “кабінетному мисленні”, приховуванні правди і поширенні неправдивих, проте оптимістичних настроїв, приниженні національної гідності українців. Цей твір став першим і найбільш розповсюдженим виданням українських дисидентів і правозахисників, у якому була змальована “чорна” сторона дій партійних працівників.

Образ партійного працівника, створений українською опозицією, містив насамперед наголос на його “чужинності” для української землі. Дисиденти визначали як біду України те, що вона була позбавлена мудрої та національно свідомої управлінської еліти. Натомість партноменклатура виступала в ролі аристократів, яких турбував лише власний добробут та кишені. Вони не були готові до співпраці, адже вміли лише керувати і не прислухались до інших, знали правила апаратної гри, але лише в контексті “панування”, а не співпраці. Особливо наголошував на антиукраїнському характері партійної номенклатури В. Чорновіл, який стверджував, що партійні працівники вважали “українське” чужим для себе, поводитися в Україні як загарбники, що прийшли захоплювати й підкорювати, а не працювати для громади¹⁰. У праці “Правосуддя чи рецидив терору” він наголошував на аморальності партійних органів влади, стверджував, що “вони сліпо виконують, те, що їм нав’язують, і вже забули, як-то думати самим, самим приймати рішення”¹¹.

Самостійною групою джерел, які суттєво доповнюють уявлення про формування й побутування образів партійних працівників у громадській думці мешканців радянської України, є твори художньої літератури. Для аналізу в даній статті обрано романи П. Загребельного “Розгін”, “Стовпотворіння”, “Брухт”, “Диво”, “Гола душа”, роман О. Гончара “Собор”, В. Барки “Жовтий князь” та сатиричні вірші Б. Олійника. Зауважимо, що кожен автор у творах змалював доволі суб’єктивні образи партійних працівників, однак у комплексі такі образи дозволяють сконструювати цілісну картину. Представлені в художній літературі образи лише частково створені художньою уявою авторів. Більшою мірою можна говорити про бачення тогочасних реалій і конструювання збірних образів партійних функціонерів очима людей, які належали до високоінтелектуальної і творчої еліти суспільства й відзначалися особливо тонким відчуттям дійсності та загостреним сприйманням несправедливості системи й моральних дилем особистості.

Образи партійних функціонерів у проаналізованих художніх творах здебільшого об'єднані негативними характеристиками. Насамперед – це фальшивість і жадоба влади. Проте часто письменники ставили й проблеми внутрішнього світу партійних службовців, потреби вибору між моральними чеснотами та цінностями і вимогами підпорядкування системі. Українські радянські письменники, як правило, добре розуміли позиції й особливості партійної роботи, бо нерідко самі тісно з нею були пов'язані, часто писали “за радянським зразком”, вивчали марксизм, однак трактували радянську дійсність по-іншому. Гострота критики радянської системи в художніх творах також залежала від особистої мужності авторів. Твори, що засуджували навіть окремі прояви радянської дійсності, могли бути забороненими, а їх автори зазнавали переслідувань і морального тиску з боку влади.

Ідейним підґрунтям для появи художніх творів з критикою радянської системи в Україні став написаний на заході та виданий у 1963 р. у США роман Василя Барки “Жовтий князь”. Роман був присвячений трагічним подіям голоду 1933 року в Україні та написаний автором на підставі численних свідчень очевидців, у тому числі родичів. Партійні працівники в романі представлені як слухняні раби системи, її маленькі, однак необхідні гвинтики, які в будь-який момент могли бути викинуті та замінені іншими¹². Образ партійного керівництва автор втілює у головному “хліботрусі” Григорію Отроходіну, який прагнув за будь-яку ціну зробити партійну кар'єру й отримати “великориб'ячу луску: ордени, “путьовки”, абонементи на видовища, грошові конверти”¹³. Поряд із цим автор також змалював “наївних Дон-Кіхотів комунізму”, які щиро вірили в комуністичні ідеї, проте намагалися щось зробити і для людей. В. Барка торкнувся проблеми втрати індивідуальності, її ігнорування владою аж до перетворення суспільства в безлику масу, якою легко керувати.

Одним із перших виступив проти радянської тоталітарної системи в Україні Олесь Гончар у романі “Собор”, де порушено низку актуальних, вельми неприємних для компартійного апарату проблем. Автор писав роман протягом 1963–1967 рр., у 1968 р. він уперше вийшов друком у журналі “Вітчизна” і двічі у видавництвах “Дніпро” і “Радянський письменник”, однак швидко потрапив у поле зору органів влади і в наступні 20 років фактично перебував під забороною. У романі Олесь Гончар велику увагу приділив насамперед внутрішньому світу головного героя, етико-моральним проблемам, вказав на небезпеку кар'єризму не тільки в морально-етичній, а й у суспільно-політичній площині. За його твердженням, епоху облуди й лицемірства відстоювали люди, яких виховала тоталітарна система і які сіяли зерна бездуховності. Партійною елітою в особі першого секретаря Дніпропетровського обкому КПУ О. Ватченка роман був сприйнятий як “ідейно-порочний, шкідливий, пасквільний”¹⁴.

Прикладом духовної деградації представників партійної еліти на місцях у романі став образ Володьки Лободи, який показаний як свідомий кар'єрист: “Що поганого, коли працівник прагне здорової кар'єри? Хіба ж не стимул, особливо для нашого брата-низовика? Чому тільки з трибун та в звірячих байках викривати зло? Треба брати владу і карати його”. Кар'єра, у його розумінні, мала бути відкритою для тих, “хто краще працює, хто вміліший, ініціативніший, хто зробив більше для суспільства”¹⁵. Володька Лобода став “висуванцем” не завдяки конкуренції, а лише завдяки кар'єристським здібностям, оскільки інших у нього просто не було. Його найвища мета – “працювати в тому високому головному будинку, де кроки твої гаснуть у килимах”. Для цього він був готовий на все – затопити плавні чи висушити їх, знести собор, аби возвеличитись на його руїні¹⁶, “не давати пощади старосвітчині”, нищити все, що втілює історичну, національну пам'ять: “наввипередки вгору, як мавпи за кокосовим горіхом”, “наркотик владолюбства, героїн кар'єризму”, “жадобою влади – тільки цим його очі й блищать”¹⁷.

Герой роману без вагань брав участь у кабінетних битвах, “де пощади нікому нема: або ти герой, або ти розчавлена жертва”, натомість свого батька віддав у Будинок ветеранів. Водночас О. Гончар звернув увагу на те, що самі партійні працівники страждали від подвійної моралі: “Якби можна було впасти до ніг батька, дитинчам малим стати”. Але для цього потрібно було відмовитися від кар'єри, а це виявилось зависокою ціною. Володька Лобода не міг критично оцінити свої вчинки, він не любив людей, не розумів те, що для них святе. Хоча він нищий у своїх прагненнях і мріях, сповнений вандалівською, руйнівною силою, однак

освічений, розумний, спостережливий, винахідливий, кмітливий. Прагнучи влади, він не цурався земляків: “Хоч угору йде зачіплянець, а не зазнався, дбає, щоб не відірватися від маси”¹⁸; “цінять його на службі... побільше нам, кажуть, таких працівників”. Йому вдавалось аргументувати всі дії: “Володьку зачепи – на ходу вигидає сто пояснень, такого в ступі не влучиш”¹⁹. Цей образ насправді не належав слабкій людині. Він, як ствердив автор, порожня людина: без душі, без болу та сумнівів у серці, ніби робот²⁰.

У творчості С. Олійника діяльність партійної номенклатури відображена сатирично, з використанням українського звичаєвого гумору. Суть його памфлетів можна вловити вже за назвами: “По шкалі номенклатури”, “Недовложеніє в казан”, “А ми засідаєм”, “Повечеряли чудесно”, есе “Лікарня на замку”, “Номенклатурний Мацепура” та ін. У творах автора порушуються проблеми людської гідності, порядності, професійної етики, показано номенклатурну бундючність, службову непорядність і збайдужіння до основ суспільного життя. Кожна поезія С. Олійника – це своєрідна історія, яка висміює “кар’єрне осатаніння” партійних чиновників, зневагу до служіння народові, нехтування нормами та принципами моралі, чесності та дріб’язковості партійного діяча. С. Олійник висміював кар’єристів-балакунів, підлабузників, які добилися портфелів не за знання й уміння, а за номенклатурними даними, дбали не про колектив, не про справу, а про власне виживання, щоб “дотримуватися лінії партії”, підміняли роботу відвертою показухою²¹. У циклі “Бур’яни” автор змалював сатиричні портрети антигероїв – керівників районного масштабу. Вони так боялися критики, що воліли самі щоразу когось критикувати. За твердженням автора, чиновники закрили очі на порушення закону, злочини, їм притаманне лише пихацтво, зазнайство, тактичні хитрощі, номенклатурники не вміють працювати, господарювати, лише шукають різноманітні “культики” для вшанування, щоб хоч чимось себе зайняти²².

Важливим джерелом для дослідження партійно-радянської номенклатури є твори Павла Загребельного, у яких простежуються елементи історизму та відображене бачення автором суспільних відносин. У центрі роману “Розгін” – дилеми радянського наукового світу. Автор протиставив два образи, два різних шляхи в науку. Перший – це академік Карналь, талановитий учений-кібернетик, який пройшов шлях до високої посади, зберігши моральні цінності, винесені ще з рідного дому в селі²³. Другий – Кучмієнко – слабкий учений, який полишив науку заради партійної кар’єри, він навчився пристосовуватися і відігравати роль “завжди потрібного”²⁴. Кучмієнко – це персонаж, якого автор охарактеризував більше із соціологічного погляду, ніж із психологічного, бо він жив у річищі ідеології, за законами типового суспільства, що проходить рівень деградації²⁵. Однак це досить оригінальна постать, “не протилежний полюс головного героя, це особистість, що живе поряд з ним, що впливала на нього”. Тобто Кучмієнко – не лише маска Карналя, а толерування присутності чогось подібного в житті²⁶.

У романі Павло Загребельний частково ідеалізував кар’єрні практики П. Карналя. Так, до прикладу, його герой у віці 28 років захистив докторську дисертацію, швидко обійняв високі керівні посади, будучи безпартійним. Проте акценти такі поставлено на процесі вступу в члени КПРС, який розглядався не лише як правильний, а і як необхідний крок на кар’єрному шляху: “Тобі без партії негоже. Не зможеш на повну силу працювати, не розкриєш усіх своїх здібностей”²⁷. У романі порушено багато соціальних та етичних конфліктів, як-от наука проти лженауки, новатори й консерватори тощо. Автор гостро розкритикував тодішню систему, яка диктувала неформальні “правила виживання”: залишатись у “середнячках”, не бути надто ініціативним, використовувати громадську роботу як прикриття власної невідповідності посадовим обов’язкам. А всілякі комісії та перевірки на підприємствах письменник розглядав лише як спосіб “уникнути відповідальності”²⁸.

Ще критичнішим щодо середовища радянських партійних працівників є роман Павла Загребельного “Південний комфорт”, у якому показано боротьбу за можливість дотримання загальнолюдських моральних цінностей²⁹. На сторінках роману автор змалював середовище столичної районної прокуратури, яке чітко поділив на тих, хто намагався дотримуватися принципів моралі, і тих, хто на базі свого життєвого досвіду вважав, що моралі не існує, а поняття “добра” і “зла” дуже відносні. Головний герой роману Твердохліб – це людина, яка знаходиться на боці “добра”, проте все його середовище опинилося по інший бік і не може

зрозуміти мотивів його вчинків, погодитися з його “іншістю”. Автор висміяв шанувальників незаконного комфорту і показав проблеми радянського суспільства 1970–1980-х рр.: невідповідність працівників займаним посадам, прикриття “високими ідеалами” задля досягнення приватних цілей, аморальний кар’єризм, зловживання службовим становищем, незаконна торгівля, “анонімки”, розкрадання на виробництвах, затягування розгляду службового недбальства тощо³⁰. Не намагаючись поділити героїв роману на “хороших” і “поганих”, автор показав, як суспільство, в якому нівельовано моральні цінності, постійно змінює категорії “добра” і “зла”.

Головна героїня роману Павла Загребельного “Гола душа” – донька представника сільської інтелігенції, яка не відрізнялась особливими здібностями, проте стрімко просувалася шаблями кар’єри, шукаючи покровителів, які в обмін вимагали доступ до її тіла: “Звичайна жінка спить з тим чоловіком, що їй подобається... а керівна – з тим, що треба для кар’єри”³¹. Безглуздість “виборчого процесу” в СРСР автор показав на прикладі відбору “кандидатів у депутати”³². Героїня стала депутатом районної ради лише завдяки зв’язку з директором великого радгоспу. На прикладі управлінців середньої ланки – секретарів райкомів, райвиконкомів, директорів великих радгоспів та середніх підприємств у романі показано всю могутність “системи” і безликість її працівників, що звикли тільки виконувати вказівки. Автор зауважував, що “система” не вибирає геніїв, а сама здатна зробити генієм того, кого вважатиме за потрібне³³, а отримувати матеріальні блага зможе лише той, хто вимагатиме їх, незалежно від реальних здібностей³⁴. Відображене в романі радянське суспільство позбавлене будь-якого раціонального початку, ним керують працівники, що, у кращому випадку, просто неuki, але частіше вони ще й позбавлені моральних і професійних чеснот. Це суспільство складається із суцільного “блату” і зловживань, а головною метою безідейних керівників є власне благополуччя, відтак це суспільство приречене на занепад.

У романі Павла Загребельного “Брухт” відображено кризу суспільства в період “перебудови”. Автор показав масштабну картину руйнації, продажне суспільство, яке відзначилося розкраданням народного добра, всевладністю і вседозволеністю. Усе, що ще вчора вважалося державним чи загальнонародним добром, розкрадали, громадячи суми на закордонних рахунках. У романі автор чітко ствердив, що основна проблема сьогодення – це результат невирішених проблем радянського минулого, до яких додалися безвідповідальність і недалекоглядність нового керівництва³⁵.

Центральна постать роману – молодий учений, історик Ярема Совинський, який, осмислюючи історію, має стояти над дріб’язковістю світу, розуміти закони історичного розвитку, мати незалежні погляди щодо сутності суспільства. Він постає у творі знавцем не лише світової та національної історії, а й філософії, літератури, мистецтва. Ярема Совинський зображений як відсторонений спостерігач, який не намагається нічого зробити. На його прикладі Павло Загребельний показав біди суспільства без “громадянської позиції”, де люди, що отримали доступ до матеріальних благ, керують на свій лад, не зустрічаючи протидії своїм вчинкам³⁶. Звертаючись до історичних фактів радянського минулого, П. Загребельний намагався виписати їх так, щоб змусити читача аналізувати сучасний світ і навіть створювати проєкцію на майбутнє. Історія служить для автора своєрідним аргументом, який не потрібно доводити або обґрунтовувати: “Історія свідчить, що всі багаті завжди були негідниками”³⁷, “історія це підтверджує”³⁸.

Ще одна постать у творі – колишній гендиректор Ягнич, що із “червоного директора” перетворився на “нікчемність із безнадійно втраченого минулого”³⁹, став “брухтом”. Саме явище “гендиректорства” Павло Загребельний пов’язував із “брежнєвською” епохою⁴⁰, коли партійне керівництво держави втратило контроль над управлінськими процесами, натомість “розплодилась ціла орда генеральних директорів, які заграбастали в свої жменяки всю державу”⁴¹. Автор розкритикував примітивність бажань і поглядів своїх героїв: “Десять років я жив в імперії, яка зветься “Імперія грошей”, і тепер для мене на цій землі не існує ніщо, окрім грошей”⁴². В особі Ягнича автор показав людину, що жила лише потребою власного збагачення, не думаючи, що гроші не завжди можуть врятувати від біди: “безмежно дорога нікчемність з безнадійно втраченого минулого”⁴³, “усе життя топтав людей, а тепер сам розтоптаний”⁴⁴. Таких особистостей, за висновком автора, породжувало суспільство, де цінності

культури замінили цінностями споживання, добропорядністю пожегали заради успішності, а задля досягнення “красивого життя” переступили через “життя духовне”.

Сарказмом і викривальною гостротою відрізняється з-поміж інших роман Павла Загребельного “Стовпотворіння”⁴⁵. У ньому автор вміло поєднав оригінальний зміст твору з сатиричним жанром, створивши політичну карикатуру на події, що відбувалися кілька років тому на території України. За його твердженням, “розбудова держави” здійснювалася за допомогою масових засобів дезінформації, які кожного переконували, що чорне – це біле, а біле – це чорне. Таким чином люди самі обрали перебування у сліпоті та підпорядкуванні. У цьому романі автор намагався показати подальшу долю радянського партійного керівництва, яке перейшло в український політикум, однак не змінило стиль своєї роботи, а, навпаки, чітко демонструвало свою неосвіченість, невміння мислити широко і далекоглядно. Автор говорив про те, що в новому суспільстві панувала стара система, яка існувала “сама в собі”, окремо від громадян і фактично не вірила у зміни на краще.

Таким чином, художні твори української радянської літератури відігравали важливу роль у конструюванні образів партійних працівників в українській громадській думці та можуть бути використані дослідниками як історичне джерело до вивчення настроїв і уявлень у радянському суспільстві, яке потрібно зіставляти з іншими джерелами. Образ партійного працівника в художніх творах є суб’єктивним, пов’язаний зі світоглядом і життєвим досвідом письменників, врешті, з реаліями радянської цензури. Проте проаналізовані твори дозволяють розуміти, що тодішнє радянське суспільство вже бачило певні проблеми, а представники творчої еліти намагалися їх донести до ширшого кола людей, усвідомити, шукати шляхи вирішення. Образам представників партійної номенклатури в художніх творах здебільшого притаманні негативні характеристики: фальшивість, кар’єризм, жадоба влади, лицемірство, життя у брехні, різноманітних пристрастях, службова непорядність, збайдужіння до суспільних проблем, дріб’язковість у прагненнях, підлабузництво, турбота про власне виживання, підміна роботи “показухою”. Водночас письменники звертали увагу й на внутрішні дилеми партійних працівників, показували, що вони страждали від подвійної моралі, або ж, навпаки, змальовували образ порожньої людини: без душі, без болю та сумнівів у серці. Важливим моментом у художніх творах є акцентування письменників на стані суспільства, яке не давало відпору негативним явищам у середовищі партійної номенклатури, і самої системи, яка виносила на поверхню осіб з умовними моральними якостями.

¹ Молдавська Т. Літературна спадщина П. А. Загребельного як джерело до вивчення суспільно-політичних процесів в Україні другої половини ХХ ст. // Історія і культура Придніпров’я : Невідомі та маловідомі сторінки. – 2014. – Вип. 11. – С. 91–98.

² Корнілова К. Метафора брукху як модель здеформованого світу у романі “Брукхт” П. Загребельного. [Електронний ресурс] / К. Корнілова. – Режим доступу : <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fukrtext.dp.ua%2Findex.php%2FUTEXT%2Farticle%2Fdownload%2F52%2F49&name=49&c=561fa4c24cc4>.

³ Шелеп Ю. Партійний працівник 1970-х – початку 1980-х років: світогляд, повсякденне життя та образ у суспільстві / Шелеп Ю. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль, 2014. – С. 106–115; Шелеп Ю. Образ представника партійної номенклатури в Українській РСР 1970–1980 років (за матеріалами усної історії) / Шелеп Ю. // Комунікативні горизонти усної історії : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Переяслав-Хмельницький, 17–18 травня 2013 р. / упоряд.: Г. Г. Грінченко, Т. Ю. Нагайко. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С. 168–178; Конструирование образа советской номенклатуры 1970–80-х годов (литература, публицистика, устная история) // Эволюция управления: от Древнерусского государства до современной России : сб. статей. – Чита : Забайкальский гос. ун-т., 2014. – С. 28–36.

⁴ Грінченко Г. Усна історія примусу до праці: метод, контексти, тексти / Грінченко Г. – Х. : НТМТ, 2012. – С. 34.

⁵ Інтерв’ю з Загоруйко А. М., 1950 р. н., записане у с. Підгірці Бродівського р-ну Львівської області 08. 02. 2011 р.; Інтерв’ю з Сергієнком О. І., 1929 р. н., записане у м. Львові 28. 03. 2012 р.

⁶ Інтерв’ю з Балицькою А. В., 1937 р. н., записане в м. Червоноград Сокальського району Львівської обл. 18. 09. 2011 р.

- ⁷ Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? – Мюнхен: Сучасність, 1968. – 262 с.; Драч І. Політика. Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю. – К., 1997. – 392 с.; Ковтун В. Іван Драч. Спроба портрету українського політика. – К., 1998. – 80 с.; Лісовий В. Відкритий лист до членів ЦК КПРС і членів ЦК КП України // Зоря. – № 8. – 1994. – С. 125–148; Лук'яненко Л. Сповідь у камері смертника. – К.: Нора-Друк, 2005. – 136 с.; Мороз В. Есеї, листи й документи. – Мюнхен: Сучасність, 1975. – 288 с.
- ⁸ Мороз В. Есеї, листи й документи. – С. 37–39.
- ⁹ Лісовий В. Відкритий лист до членів ЦК КПРС і членів ЦК КП України / Лісовий В. // Сучасність. – 1977. – № 10. – С. 62–63.
- ¹⁰ Чорновіл В. Я нічого у вас не прошу / В. Чорновіл. – Торонто, 1968. – С. 55; його ж Лихо з розуму (Портрети двадцяти “злочинців”). – Львів, 1991. – С. 20.
- ¹¹ Чорновіл В. Правосуддя чи рецидиви терору / Чорновіл В. // Твори: у 10 т. – К., 2003. – Т. 2. – С. 166.
- ¹² Жулинський М. В. Барка – літописець українського горя [Електронний ресурс] / Жулинський М. В. – К., 1998. – Режим доступу: <http://etno.kyiv.ua.net>.
- ¹³ Барка В. Жовтий князь / В. Барка. – Х.: Ранок, 2005. – С. 34.
- ¹⁴ Бокий І. Із “Собором” – у майбутнє! / І. Бокий // Собор / Гончар О. – К.: Веселка, 1992. – С. 5–16.
- ¹⁵ Гончар О. Собор... – С. 89.
- ¹⁶ Гончар О. Щоденники... – К.: Веселка, 2004. – Т. 3. – С. 312.
- ¹⁷ Гончар О. Собор... – С. 81.
- ¹⁸ Там само. – С. 75.
- ¹⁹ Там само. – С. 77.
- ²⁰ Дончик В. В ім'я України: До 75-річчя з дня народження Олесь Гончара [Текст] / В. Дончик // Українська мова і література в школі. – 1993. – № 4. – С. 4–6.
- ²¹ С. Олійник: поет на тлі епохи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pilipyurik.com>.
- ²² Особливості творчості С. Олійника [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua>.
- ²³ Волинський К. Знайомство з Петром Карналем. Нотатки на полях роману П. Загребельного “Розгін” / Волинський К. // Дніпро (Київ). – 1976. – № 10. – С. 8–9.
- ²⁴ Голубева З. С. Нові грані жанру. Сучасний український радянський роман / З. Голубева. – К., 1978. – С. 17.
- ²⁵ Кібернетики обговорюють “Розгін” // Літературна Україна. – 1977. – 16 груд. – С. 3.
- ²⁶ Жулинський М. Духовні параметри героя / М. Жулинський // Жовтень (Львів). – 1977. – № 2. – С. 4.
- ²⁷ Загребельний П. Розгін: роман / П. Загребельний; худож.-іл. Л. Е. Чайка; худож.-оформлювач І. Осипов. – Х.: Фоліо, 2003. – С. 253.
- ²⁸ Там само. – С. 212.
- ²⁹ Загребельний П. Південний комфорт: роман / П. Загребельний; вступ. ст. Г. Гіпніса; худож.-оформлювач І. Осипов. – Х.: Фоліо, 2002. – С. 63, 130.
- ³⁰ Там само. – С. 60, 216, 260.
- ³¹ Загребельний П. Гола душа: повість / П. Загребельний; худож.-оформлювач І. Осипов. – Х.: Фоліо, 2003. – С. 68.
- ³² Там само. – С. 233.
- ³³ Там само. – С. 251.
- ³⁴ Там само. – С. 186.
- ³⁵ Молдавська Т. Літературна спадщина П. А. Загребельного як джерело до вивчення суспільно-політичних процесів Україні другої половини ХХ ст. / Т. Молдавська // Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки. – 2014. – Вип. 11. – С. 96.
- ³⁶ Загребельний П. Брухт: роман / П. Загребельний; худож.-оформлювач І. Осипов. – Х.: Фоліо, 2003. – С. 60–66.
- ³⁷ Там само. – С. 64.
- ³⁸ Там само.
- ³⁹ Там само. – С. 25.
- ⁴⁰ Там само. – С. 172.
- ⁴¹ Там само. – С. 70.
- ⁴² Там само. – С. 68.
- ⁴³ Там само. – С. 29.
- ⁴⁴ Там само. – С. 166.
- ⁴⁵ Загребельний П. Стовпотворіння: роман / П. Загребельний. – Х.: Фоліо, 2004. – 288 с.

В статті розглянуті представлення об образі партійного работника на прикладі художественних произведений української радянської літератури, проаналізовані особливості констру-

тивних моделей образів партійних работников в контексте их “ізолированности” от общества, показана плоскость тех стереотипов образа партійного чиновника, которая сформировалась еще в советский период и трансформировалась в представление тогдашних граждан Украины. Проанализированы особенности делового и морально-этического образа представителя партійной элиты. Сочетание профессиональных и управленческих функций с историей повседневности позволило реконструировать целостный образ партійного функционера.

Ключевые слова: партійний работник, символ, образ, колективна пам'ять, стереотипи, цінності.

In the article the idea of the image of the party workers as an example of artistic works of the Ukrainian Soviet literature, the peculiarities of structural models of representations of the party workers in the context of their “isolation” of society, the studies have shown the image plane of the stereotypes of party workers that formed during the Soviet period and were transformed into a contemporary representation of the citizens of Ukraine. In this paper examines the coverage of features of portrait descriptions, business, moral and ethical image of representative of the party elite. The combination of professional and management functions with everyday history, all of which allowed for the objectivity and integrity of the image of the party functionary.

Keywords: party worker, symbol, image, collective memory, stereotypes, values.

УДК 94 (447) 1989: 329.05

Степан КОБУТА, Лариса КОБУТА

МАСОВІ НЕСАНКЦІОНОВАНІ ЗІБРАННЯ НА ПРИКАРПАТТІ 1989 РОКУ ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ РЕГІОНУ

Розглядаються процеси проведення перших неформальних (несанкціонованих комуністичною владою) зібрань в Івано-Франківській області у 1989 році в рамках формування національно-визвольного руху за здобуття незалежності України. Здійснено аналіз рушійних сил, основних ідей і тем, що порушувалися на багатолюдних мітингах та були в центрі уваги тогочасного суспільства. Показано роль новітніх політичних організацій, що стали в авангарді національно-політичних перетворень, сприяли формуванню в області широкого демократичного руху.

Ключові слова: демократизація, сходи, Івано-Франківськ, збори, мітинги, Національний рух України, національно-демократичні сили, Українська Гельсінкська група, Українська греко-католицька церква.

У процесі формування українського визвольного руху за суверенітет і незалежність України під час так званої горбачовської “перебудови” важливе місце займали масові публічні зібрання – мітинги, віча, демонстрації, відкриті богослужіння прихильників відновлення ліквідованих комуністичним режимом національних церков, що сприяли процесу зростання громадянської активності населення, піднесенню його політичної культури та національної свідомості. За своїм характером вони умовно ділилися на санкціоновані (дозволені органами місцевої влади) та несанкціоновані, що проводилися всупереч забороні або ж небажанню цієї влади. Масштабні за кількістю учасників масові заходи представників національно-демократичних сил були дієвим інструментом поширення політичної інформації, вагомим важелем впливу на комуністичні партійно-державні органи, серйозним чинником мобілізації своїх прихильників до активних політичних дій.

Широкого розмаху опозиційний мітинговий рух в Україні набрав у 1989 році, при цьому лівова частка – дві третини несанкціонованих комуністичною владою виступів – припала на три галицькі області. Із 445 несанкціонованих зібрань, що відбулися в республіці за 10 місяці 1989 р., у Львівській області було проведено 201 мітинг, у Тернопільській – 44, в Івано-Франківській – 34 (для порівняння, стільки ж, 34 мітинги, відбулися і у тримільйонному Києві, що вважався одним із центрів демократичних сил)¹, і це не враховуючи кількості дозволених зібрань.